

Wangari Maathai: The Challenge for Africa: A New Vision.

1st ed. London: William Heinemann, 2009, 319 stran, ISBN 978-0-434-01980-9.

Nositelka Nobelovy ceny za mír za rok 2004, keňská aktivistka, politička a kapacita v oblasti udržitelného rozvoje, životního prostředí a lidských práv, profesorka Nairobské univerzity Wangari Muta Maathaiová věnovala svou poslední knihu *Výzva pro Afriku* politickým, ekonomickým, sociálním, kulturním a environmentálním aspektům rozvoje afrického kontinentu.

Ve své knize W. Maathaiová zúročuje hluboké vědecké znalosti historického vývoje Afriky, jejích geografických podmínek a kulturních a sociálních specifik, které významnou měrou, negativně i pozitivně, ovlivnily dosavadní vývoj tohoto nejhudšího kontinentu světa. Při podrobnějším popisu a analýze problémů Afriky se v podstatné míře soustřeďuje na subsaharskou část kontinentu, která nabízí širokou škálu podnětů k vědeckému zkoumání a k zamyšlení. Autorka opomíná charakteristické črty vývoje států severní Afriky, včetně vlivu islámské civilizace na vývoj v jiných částech Afriky. Přitom zkušenosti severoafrických, arabských států, jejich politické i ekonomické postavení a ambice v rámci Afriky a jejího budoucího směřování nejsou zanedbatelné. Svě vize možného dalšího vývoje afrického kontinentu, tedy ve skutečnosti především její subsaharské části, umocňuje W. Maathaiová svými osobními praktickými zkušenostmi z působení v globálních a regionálních mezinárodních vztazích, především v rámci OSN a Africké unie, a také z aktivního zapojení do občanského a politického života své rodné Keni.

Hlavním cílem nové knihy je dokázat, že obyvatelé Afriky nesmějí být pasivními příjemci svého osudu. Pocity podceňování svých schopností a zavrhování relativně efektivních a demokratických mechanismů, svého duchovního i kulturního dědictví předkoloniálního uspořádání afrických etnik byly podle autorčina názoru vnuceny africkému obyvatelstvu koloniálním systémem a křesťanstvím. Ač v monografii nezmíněno, W. Maathaiová se tak v podstatě hlásí k myšlenkovému proudu řady afrických filozofů, obviňujících evropský kolonialismus ze zahnání Afriky do podřízeného postavení (například Serequerban, Tsenay: *Hermeneutics of African Philosophy: Horizon and Discourse*. New York: Routledge, 1994; Wiredu, Kwasi: *How Not to Compare African Thought with Western Thought*. In: Wright, Richard /ed./: *African Philosophy: An Introduction*. Washington, D.C.: University Press of America, 1977; Eze, Emmanuel Chukwudi: *Modern Western Philosophy and African Colonialism*. In: Eze, Emmanuel Chukwudi /ed./: *African Philosophy: An Anthropology*. Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing, 1998, s. 213–221). W. Maathaiová (podobně jako řada afrických filozofů) pomíná vliv islámu na postavení původního afrického obyvatelstva, včetně důsledků mocenských i kulturních střetů islámu a křesťanství pro postkoloniální vývoj Afriky.

Trendy ztráty sebedůvěry byly prohloubeny později po získání nezávislosti nerovnoprávným postavením Afriky v mezinárodních politických a ekonomických vztazích za přispění většinou neschopné a zkorumpované africké politické reprezentace (důsledek i studené války a bipolárního rozdělení světa, soupeření o zdroje strategických nerostných surovin a přírodních zdrojů, netransparentního a nesystémového fungování mezinárodních finančních a ekonomických institucí, neoliberalismu a globalizace). Je třeba ocenit, že W. Maathaiová nesvaluje v postkoloniálním období vinu pouze na bipolární dělení světa a na „imperiální chování“ hospodářsky vyspělých zemí a jejich finančních a ekonomických nástrojů a na ekonomický neoliberalismus, jak donedávna činila nejen většina afrických politiků, ale i část africké vědecké komunity (například keňský Oyugi, Edward: *Democratization of Poverty: How PRSPs subverts Sovereignty of the People*. Nairobi: s. n., 2006).

Wangari Maathaiová se připojuje k odvážné nové vlně významných afrických osobností a akademiků, kteří velmi kriticky hodnotí jak první generaci (60.–80. léta 20. století), tak i druhou generaci afrických politiků (nastoupivších v 90. letech 20. století), kteří se dramaticky podepsali na ubohém stavu správy věcí veřejných. Tyto dvě generace politiků kvůli zneužívání moci k svému osobnímu obohacování a k nepotismu a kvůli své manažerské neschopnosti prohloubily zbídačení nejen vlastního obyvatelstva, ale zapříčinily i vznik afrických regionálních a vnitřních konfliktů. W. Maathaiová se tak shoduje s evropským hodnocením situace na africkém kontinentě (například Meredith, Martin: *The State of Africa: A History of Fifty Years of Independence*. London – New York – Sydney – Toronto: Free Press, 2005). Různí se však s nimi v hodnocení několika málo afrických politiků, kteří se podle ní nekompromitovali krvavými diktátorskými metodami a bezohlednou korupcí a kteří se snažili alespoň částečně ve svých politických koncepcích zohlednit duchovní africké tradice (především například tanzanský prezident J. K. Nyerere a jeho politika založená na široké africké rodině venkovského charakteru a spoléhání na vlastní síly /„*ujamaa*“/ a senegalský prezident L. S. Senghor a jeho koncepce výjimečnosti afrického člověka a jeho tradic /„*negritude*“/).

Nové třetí generaci afrických reprezentantů navrhuje autorka uskutečnit revoluci ve správě věcí veřejných. Ta by měla spočívat v otevřené komunikaci s jednotlivými složkami africké společnosti, které by se měly rovnoprávně podílet na formulování a provádění politiky po příkladu tradiční „africké stoličky“. Africká stolička, respektive její sedadlo, spočívá na třech pilířích. Prvním z nich je demokratické prostředí (respekt k lidským právům, k právům žen a dětí, k právu na zdravé životní prostředí), druhým pilířem je udržitelné a zodpovědné hospodaření s přírodními zdroji v zájmu nejen nynější, ale i budoucích generací, třetím pilířem jsou „kultury míru“ (spravedlivost, slušnost, úcta, trpělivost, milostivost, přemýšlení). Všechny tři pilíře jsou vzájemně propojené a na sobě závislé. Tři pilíře podpírají sedadlo, které v této koncepci představuje prostředí, v němž je pouze možný rozvoj Afriky. Podle W. Maathaiové se touto koncepcí řídila africká společnost před příchodem otroctví, kolonialismu a moderní doby. V podstatě tak jde o koncepci udržitelného rozvoje, reflektující africká specifika.

Knihla se při využití statistických údajů Organizace spojených národů (OSN), Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) a Africké unie (AU) podrobně věnuje otázce zahraniční rozvojové pomoci, zadluženosti, nespravedlivého systému mezinárodního obchodu ve vztahu k africkému kontinentu. I zde autorka navrhuje překonat „syndrom závislosti“ a vnucování vnějších receptů na řešení afrických problémů. Podmínkou je však schopné politické a odborné vedení afrických států a celoafrických institucí, které nesobecky umožní aktivní zapojení komunit do identifikace hlavních problémů a do hledání způsobů jejich řešení. Jedině tak je možné vygenerovat pocit spoludovědnosti za osud Afriky, snažit se o prosazení rovnoprávné spolupráce s okolním světem a zbavit se „syndromu závislosti“. Ohromné bohatství přírodních zdrojů afrického kontinentu, včetně bohatství nerostných surovin při jejich udržitelném využívání, při diverzifikaci ekonomiky a za podmínky dobré správy může zajistit africkému kontinentu postupně posilované a respektované postavení, a tak „renezanci Afriky“ v dlouhodobé perspektivě. Ač se o tom W. Maathaiová výslovně nezmiňuje, i zde se vlastně shoduje s řadou vědců subsaharské Afriky (například Ochola, Samuel Agonda: *Leadership and Economic Crisis in Africa*. Nairobi: Kenya Literature Bureau, 2007; Ayuk, Elias T. – Marouani, Mohamed Ali /eds./: *The Policy Paradox in Africa: Strengthening Links between Economic Research and Policymaking*. Trenton – Ottawa: Africas World Press – IDRC, 2007; Mbaku, John Mukun: *Institutions and Development in Africa*. Trenton: Africas World Press, 2004).

Wangari Maathaiová se ve své knize soustředí i na sociální a kulturní aspekty rozvoje afrického kontinentu. Na příkladu Keni a svého působení v ní (jako zakladatelka Hnutí zeleného pásu, náměstkyně ministra životního prostředí a přírodních zdrojů, poslankyně Národního shromáždění) ukazuje možnosti posílení úlohy občanské společnosti při řešení

rozvojových otázek na místní úrovni (fungování rozvojových fondů volebních obvodů vytvořených v roce 2003, podpora drobných zemědělců). V oblasti kulturního afrického dědictví W. Maathaiová objasňuje úlohu udržitelných způsobů spotřeby a výroby tradiční africké společnosti předkoloniálního období, která neměla potřebu hromadění hmotných statků. Tradiční africké zemědělství, které bylo šetrné k životnímu prostředí, vyrábělo pouze pro obživu dané komunity. Společně sdílené vlastnictví půdy komunitou vedlo nejen k relativní sociální stabilitě, ale i k zajištění dostatečného množství potravy a k zachování zdravých stravovacích zvyků. Tvrzení W. Maathaiové potvrzuje řada vědeckých a praktických výzkumů prováděných v subsaharské Africe (například Gyasi, Edwin A. – Kranjac-Berisavljevic, Gordana – Blay, Essie T. – Oduro, William /eds./: *Managing Agrodiversity the Traditional Way: Lessons from West Africa in Sustainable Use of Biodiversity and Related Natural Resources*. Tokyo – New York – Paris: United Nations University Press, 2004).

Podle autorčina názoru je pro svět důležité zachovat kulturní rozmanitost Afriky, stejně jako její bohatou biologickou rozmanitost. Tradice a duchovní život Afriky by měly být respektovány a nechápaný jako zaostalé. Africká kultura je přínosem pro tvořivost, produktivitu a sebedůvěru, tak nezbytných pro další vývoj tohoto kontinentu.

Kniha se vyslovuje proti podceňování úlohy jednotlivých afrických etnik a vulgarizování jejich úlohy jako příčiny vnitřních konfliktů, kmenových třenic a popřípadě korupce jako důsledku tribalismu v africké státní správě. V kapitole *Krise národní identity* je podle W. Maathaiové moderní africký stát „plytký“, povrchní útvar – volné sdružení etnických společenství neboli „mikronárodů“, daných dohromady většinou uměle koloniálními mocnostmi v jedinou entitu neboli „makronárod“. I když vůdci afrických států deklarují svou věrnost „makronárodu“, velmi často a opakovaně využívají svou identifikaci s „mikronárodem“ k rozdělení a kontrole celé společnosti. Autorka kriticky upozorňuje na používání terminologie k charakteristice těchto jevů v rozvojových zemích, jako je tribalismus („mikronárod“ rovná se „kmen“), aniž by se obdobně postupovalo v případě jiných částí světa, včetně hospodářsky vyspělých zemí. Zde byla etnická různorodost jedním z faktorů rozpadu uměle vytvořených států („makronárodů“), či dokonce vzniku konfliktů (například konflikt v bývalé Jugoslávii).

Jako účastnice zprostředkovatelských misí OSN a Africké unie autorka hodnotí z tohoto hlediska genezi a průběh konfliktů v Súdánu, v Čadu a v Keni v období 2002–2008. Zdůrazňuje nutnost uznání přínosu rozmanitosti „mikronárodů“ pro budování silného státu, protože to umožní zohlednit v rozvojových koncepcích historické, geografické, ekonomické i další zvláštnosti a disparity, a tak postupně integrovat „mikronárody“ v soudržný „makronárod“. Jako příklad tohoto přístupu uvádí Jihoafrickou republiku. Tento přístup by mohl napomoci překonat i jazykové bariéry, zajistit efektivní přenos zájmů místních komunit do ústřední správy. V této souvislosti je nutné si uvědomit, že zhruba jen 10–20 % obyvatelstva afrických států (tedy jeho elita) hovoří úředním jazykem (tedy jazykem bývalé koloniální metropole), zatímco zbylých 80–90 % hovoří místními jazyky. Proto se především cítí příslušníkem „mikronároda“ a teprve poté občanem státu „makronároda“.

Autorka však sebekriticky uznává, že její závěry a doporučení mají i své výjimky. Vyzdvihuje, že například Tanzanie pod vedením J. K. Nyerereho již od počátku své nezávislosti nastoupila vcelku úspěšně cestu budování „makronároda“. Zapomněla však připomenout, že i v případě Tanzanie k budování „makronároda“ přispěla protiarabská krvavá revoluce na Zanzibaru v lednu 1964, která vedla ke spojení s Tanganikou v jednotnou Tanzanii, a že si nakonec Zanzibar zachoval určitý stupeň autonomie (asymetrický model federace). Naopak uznává, že v podmínkách Rwandy či Burundi se princip budování „makronároda“ ukázal jako tragický. Ukázal, že politická reprezentace měla preferovat postupnou transformaci prostřednictvím „mikronárodů“.

Wangari Maathaiová se v podstatě vyslovuje ve prospěch federativního uspořádání, kde by ve strukturách státní moci byly rovnoměrně zastoupeny „mikronárody“. Zde se proje-

vuje její zkušenost z Keni z období 1963–1969, kdy zde existovalo federativní uspořádání postavené prakticky na etnických základech. Faktické nastolení systému jedné politické strany prezidentem Jomo Kenyattou v roce 1969 autonomii regionů zlikvidovalo. W. Maathaiová kladně hodnotí federativní systém Spojených států amerických a Spolkové republiky Německo, kde v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století studovala.

Závěrečné kapitoly své knihy autorka věnuje otázce životního prostředí, africké rodiny a rozvoje v kontextu naplňování *Rozvojových cílů tisíciletí*. Jedním z osmi *Rozvojových cílů tisíciletí* je zajištění udržitelnosti životního prostředí, kdy zachování zdravých ekosystémů je v podstatě podmínkou pro splnění všech cílů. Především v podmínkách afrického kontinentu je důležité si uvědomovat rizika změny klimatu, odlesňování, dezertifikace, nedostatku vodních zdrojů. W. Maathaiová kritizuje africké vlády za to, že ochrana ekosystémů a životního prostředí se pro ně zatím nestala prioritou. Přitom kontinent se svou biokapacitou nabízí velké možnosti, jako jsou například tropické deštné pralesy v povodí řeky Kongo, druhé plíce světa, solární a vodní energie, genetické fondy biologické rozmanitosti. Jen například Demokratická republika Kongo by mohla ročně na prodeji emisních kreditů skleníkových plynů získat okolo 200 milionů USD, což je desetina objemu zahraniční rozvojové pomoci, kterou nyní dostává. Autorka vyzývá k environmentální spolupráci nejen africké státy, ale především hospodářsky vyspělé státy, které svým znečišťováním způsobily většinu globálních problémů životního prostředí.

V této části knihy se projevila autorčina oddanost ochraně životního prostředí, biologické rozmanitosti, africkým lesům a tropickým deštným pralesům. Menší pozornost je v této kapitole věnována problematice změny klimatu, která je i v podmínkách afrického kontinentu horizontálním problémem. Afrika bude při jeho globálním řešení hrát důležitou negociační úlohu. Autorka si jistě byla vědoma velkého množství vědecké i populární literatury, která v této oblasti existuje, a proto se pravděpodobně nechtěla této problematice podrobněji věnovat. Zájemcům o hlubší pochopení úlohy afrického kontinentu v oblasti změny klimatu doporučuji prostudovat monografii Camilly Toulminové *Climate Change in Africa* (London: Zed Books Ltd., 2009).

Afrika je paradoxem. Jeden z nejbohatších kontinentů planety, bohatě obdařený nerostnými surovinami, obnovitelnými přírodními zdroji a lidským potenciálem, zůstává stále nejchudším. Není schopen dát surovinám přidanou hodnotu, uplatnit se na světových trzích a stát se silným vyjednávačem v mezinárodních vztazích. Je stále v zajetí chudoby. Zahraniční zadluženost ani obchodní bariéry zatím nebyly zlikvidovány, zahraniční pomoc jde většinou vládám, které nejsou schopny nebo ochotny ji předat svým obyvatelům. Političtí vůdci se nesnaží investovat do vlastních občanů ani bránit jejich zájmy, natož vytvořit model pro efektivní správu společných statků. Úloha africké rodiny a její funkce byly v posledních desetiletích negativně deformovány. Negativně se na tom podepsaly nejen migrace afrického obyvatelstva z venkova do měst, ale i migrace na jiné kontinenty inspirovaná různými důvody, včetně nábořem afrických mozků. W. Maathaiová poukazuje rovněž na pozitivní úlohu africké diasporu zvláště v Evropě a v Severní Americe nejen z hlediska ekonomického, ale i kulturního. Překonání problémů africké rodiny je stálou výzvou pro Afriku.

Závěr znovu upozorňuje na nutnost překonání pocitu podečňování se samotnými Afričany. Podle něj je základní podmínkou pro radikální změnu, aby sami afričtí vůdci vytvořili podmínky proto, aby obyvatelé kontinentu znovu získali důvěru, důstojnost a pocit sebeúcty, aby se sami občané aktivně účastnili úsilí o dosažení rozvoje svého kontinentu. V něm by se měli cítit svobodní, bezpeční, žít v míru a mít prospěch z jednoty při vědomí její rozmanitosti. V této výzvě se promítla zkušenost W. Maathaiové jako respektované představitelky i nevládních organizací.

Recenzovaná kniha je hlubokou analýzou problémů afrického kontinentu s využitím kvantifikovaných i kvalitativních výzkumů provedených nejen institucemi v rámci OSN,

ale též africkými vědeckými institucemi, včetně univerzitních pracovišť. W. Maathaiové se podařilo skloubit vědecké argumenty s jejími osobními zkušenostmi, a tak problematiku přiblížit i širšímu okruhu čtenářů, tedy nejen specialistům na africký kontinent a problematiku rozvoje. Poslední kniha W. Maathaiové tak dává poutavou formou čtenáři možnost pochopit specifika této stále podceňované části světa. V knize se snaží nabídnout i konstruktivní východiska pro překonání „zaostalosti“ Afriky s vědomím, že Afrika je bohatá nejen přírodními zdroji, ale i lidským potenciálem s bohatou duchovní a kulturní tradicí. V navrhovaných řešeních se autorka ve většině případů shoduje s posledními vědeckými výzkumy a doporučeními specializovaných mezinárodních konferencí.

V čem je však autorka originální, to je výzva k většímu kladení důrazu na respekt k tradicím afrického kontinentu, k využití jeho intelektuálního a kulturního potenciálu. Podobně jako i v jiných částech světa, je však podmínkou pro udržitelný rozvoj dobrá správa, aktivní participace občanské společnosti na rozhodování o svém dalším vývoji a také rovnoprávná, vzájemně výhodná mezinárodní spolupráce. Jako odvážnou je nutné v knize ocenit silnou kritiku politické reprezentace kontinentu, včetně té reprezentace, která nastoupila na začátku tohoto nového tisíciletí a která by mohla výraznou měrou pozitivně ovlivnit rozvoj Afriky. Z vysoce respektovaných osobností současného světa je W. Maathaiová jednou z mála, která otevřeně deklaruje, že jsou to političtí vůdci, kteří mají před historií odpovědnost za osudy svého lidu. To platí zvláště pro africký kontinent.

Jiří Hlaváček